

**Allah'ın Kullarına Yakın Olmasıyla İlgili Ayetlerin Mâtürîdî-
Âlûsî Ekseninde Allah İnancı ve Kulluk Sorumluluğu Bağlamında
Değerlendirilmesi**

Evaluation of the Verses Related to God's Being Close to His Servants
in the Context of Faith in God and the Responsibility of Servitude on the
Axis of Mâtürîdî-Âlûsî

Ahmet ÖZDEMİR

Doç. Dr., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İslami İlimler
Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı

Assoc. Prof., Tokat Gaziosmanpasha University, Faculty of Islamic
Sciences, Department of Tafsir,

Tokat/ Turkey

ahmet.aozdemir@gop.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-2389-6693

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 30 Mart / March 2021

Kabul Tarihi / Date Accepted: 7 Temmuz / July 2021

Atf / Citation: Özdemir, Ahmet. "Allah'ın Kullarına Yakın Olmasıyla İlgili Ayetlerin Mâtürîdî-Âlûsî Ekseninde Allah İnancı ve Kulluk Sorumluluğu Bağlamında Değerlendirilmesi / Evaluation of the Verses Related to God's Being Close to His Servants in The Context of Faith in God and The Responsibility of Servitude on The Axis of Maturidi Alusi". *Gıfad: Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi / The Journal of Gumushane University Faculty of Theology*, 10/20 (Temmuz/July 2021/2): 566-591

İntihal: Bu makale, özel bir yazılım ile taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by a special software. No plagiarism detected.

Web: <http://dergipark.gov.tr/pub/gifad>

Mail: ilahiyatdergi@gumushane.edu.tr

Copyright© Published by Gümüşhane Üniversitesi, İlahiyatFakültesi / Gumushane University, Faculty of Theology, Gümüşhane, 29000 Turkey. Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

- ◆ Allah'ın Kullarına Yakın Olmasıyla İlgili Ayetlerin Mâtürîdî-Âlûsî Ekseninde Allah İnancı ve Kulluk Sorumluluğu Bağlamında Değerlendirilmesi

Öz

Allah'ın kullarına yakın olmasının ne anlama geldiğine dair çeşitli fikirler ortaya atılmıştır. Bu yakınlığın fiziksel mi yoksa manevî mi olduğuna dair görüşler beyan edilmiştir. Müfessirlerin tamamına yakını teşbih ve tecsime götüreceği endişesiyle bu yakınlığın fiziksel olamayacağını ileri sürmüşlerdir. Manevî yakınlığın ne ifade ettiği de yine farklı yorumların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu görüşler daha çok ayetlerin bağlamına göre şekillenmiştir. Mâtürîdî ve Âlûsî'de bu yakınlık, kulun her halinden haberdar olmak ve onun taleplerine karşılık vermek, dünyevî ve uhrevî ihtiyaçlarını karşılamak şeklinde tezahür etmiştir. Mekânsal bir yakınlığın mümkün olamayacağı da her iki müfessir tarafından dile getirilmiştir. Bu çalışmada aklî çıkarımları ön planda tutan Mâtürîdî ile işârî yorumlara ağırlık veren Âlûsî bağlamında konu ele alınmaya çalışılmıştır. Bu farklı yaklaşım tarzlarına rağmen çoğu zaman benzer görüşler ortaya koydukları görülmüştür. Bununla birlikte bazı noktalarda ayetlerden farklı çıkarımlar yaptıkları müşahede edilmiştir. Yine bu çalışmada Allah'ın, kuluna yakın olmasıyla ilgili düşüncelerin kulun inancını nasıl etkileyeceğine değinilmiştir. Bu yakınlıkla kulun Allah'a karşı sorumlulukları arasındaki bağ ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Allah, Kul, Yakın Olma, Sorumluluk, Kulluk Bilinci.

Abstract

Various ideas have been put forward about what it means to be close to God's servants. Opinions have been expressed as to whether this proximity is physical or spiritual. Almost all of the commentators had claimed that this proximity could not be physical, with the concern that it would lead to anthropomorphism and theophanic. What spiritual intimacy means has also led to the emergence of different interpretations. These views mostly has been shaped according to the context of the verses. In Maturidi and Âlûsî, this closeness has emerged as being aware of every state of the servant and responding to his demands and meeting his worldly and otherworldly needs. It was also stated by both commentators that it is not possible to have a place proximity. In this study, the subject has been tried to be discussed in the context of Maturidi, who prioritizes mental inferences, and Alusi, who focuses on ishâri interpretations. Despite these different approaches, it has been seen that they often put forward similar views. However, it was observed that they made different inferences from the verses at some issues. Again, in this study, it is mentioned how the thoughts about God's being close to his servant will affect the belief of the servant. The connection between this closeness and the responsibilities of the servant towards God has been tried to be revealed.

Keywords: *Tafsir, God, Servant, Proximity, Responsibility, Awareness of Servitude.*

Extended Summary

God, the Creator of all, knows best what He has created. Obtaining this information does not require place proximity. Because it is not rationally possible for God to be in the same position as His creatures. It is not just humans that He created. God, who created human, will be in the closest position to his servant because he is the reason for his existence. When it is claimed that God is physically close to His servants, it will be necessary to talk about an object for Him.

Almost all of the commentators had claimed that this proximity could not be physical, with the concern that it would lead to anthropomorphism and theophanic. What spiritual intimacy means has also led to the emergence of different interpretations. These views mostly has been shaped according to the context of the verses. In *Mâturîdî* and *Âlûsi*, this closeness has emerged as being aware of every state of the servant and responding to his demands and meeting his worldly and otherworldly needs. It was also stated by both commentators that it is not possible to have a place proximity.

Since human beings make evaluations based on the objects they see, they also make comments about God by making comparisons with the visible entities. However, it is sometimes overlooked that God is free from space, that He does not need to be in the universe He created, and that there is no such obligation for the creator. It is also not a correct point of view to limit it to any narrow area. It must be admitted that while making an evaluation about any creature, he puts forward an opinion that it has a shape or it does not exist. However, apart from this, it is possible that there is a third option that we cannot understand with our worldly perception.

Maturidi, to be close to his servant, to answer prayers, to help, to protect, to make him successful, to know all his secret and open situations, to be involved in life at any moment, to include him among his distinguished servants, to treat his needs with mercy, to meet his needs, to lead him to the right path He interpreted being encompassing as being on the side of the believers who were afraid and worried. On the other hand, he also has views that this is not a spatial proximity, but God's being in a high position relative to His servants. In addition, he also touched upon the arguments that those who are close to the servants are not God but His angels and other messengers. The emergence of such different interpretations is partly due to

- ◆ Allah'ın Kullarına Yakın Olmasıyla İlgili Ayetlerin Mâtürîdî-Âlûsî Ekseninde Allah İnancı ve Kulluk Sorumluluğu Bağlamında Değerlendirilmesi

the context of the verses on the subject.

On the other hand, Alusi, on the other hand, means that God has knowledge about his servant, knowing what is hidden in the hearts, even when the servant cannot control his heart from time to time, God's command over his heart, hearing and answering prayers, whether secret or open, without keeping anything hidden, He explained it in different ways, such as the nearness of God's mercy and the forgiveness of those who repent. The fact that he gives special importance to the heart in which God is mentioned and that he interprets even the expression "mosques of God" as "heart" is an indication of the importance he gives to the heart in terms of being close to God. It can be said that the context of the verses related to the subject is also effective in Alusi's evaluations.

Both commentators talk about spiritual closeness rather than space proximity. They expressed an opinion that God should be aware of the servant's every situation, not leave him alone and respond to his requests in case he makes a request to meet his worldly and otherworldly needs, in short, to respond to his wishes in line with the servant's request. It shows that both commentators were very careful while expressing their views on God, and they avoided statements that could lead to a deviation in belief.

In this study, the subject has been tried to be discussed in the context of Maturidi, who prioritizes mental inferences, and Alusi, who focuses on ishari interpretations. Despite these different approaches, it has been seen that they often put forward similar views. However, it was observed that they made different inferences from the verses at some issues. Again, in this study, it is mentioned how the thoughts about God's being close to his servant will affect the belief of the servant.

Giriş

Tefsir kitaplarında Allah'ın, kullarına yakın olmasıyla ilgili ayetler daha çok teşbih-tecsim anlayışları çerçevesinde değerlendirilmiştir. Oysa bu yakınlık kulun her daim Allah'ın gözetimi altında olduğunu, ihtiyaç duyduğu anda ona destek olacağını göstermektedir. Bu hakikat biraz geri plana atılmıştır. Doğrusu ayetlerdeki kulların hayatını ilahi iradenin arzu ettiği istikamette bir çizgiye oturtma çabası göz ardı edilmemesi gereken bir husustur. Zaten yaratıcı ile yaratılan arasındaki mahiyet farkı aşikâr olduğundan mekânsal bir yakınlıktan ziyade manevi bir yakınlık üzerinde durmak bu noktada büyük önem arz etmektedir. Bununla birlikte Allah ile kul arasında fiziksel yakınlığın olduğunu savunan anlayışlar da mevcuttur.

Allah'a cisim isnadında bulunan Müşebbihe, Kerramiyye bu noktada öne çıkan mezheplerdir.¹ Mâtürîdî de *Kitâbü't-Tevhîd*'inde Allah'a cismani özellikler atfedilenleri müşebbihe olarak nitelendirmektedir.²

Konuyla ilgili çalışmalarda Allah'ın kullarına yakın olmasından ziyade kulun Allah'a yakın olması üzerinde daha çok durulduğu görülmektedir.³ Bu bağlamda Allah'a yakınlığın hangi amellerle mümkün olacağı, bu yakınlığı elde etmek adına kulun nasıl bir çaba sarf etmesi gerektiği hususları dile getirilmektedir.

Aşkın bir varlık olan ve mahiyetiyle ilgili çok az bilgiye sahip olunan Allah hakkında zanna dayalı görüşler ortaya koymanın inanç bakımından ne gibi sonuçlar doğuracağı, O'nun, kuluna yakın olmasının da sorumluluk bağlamında nasıl bir etkiye sahip olacağı yine izah edilmesi gereken bir husustur.

Meselelere daha çok felsefi açıdan bakan, birçok felsefi ve kelami tabirin terimleşmesine öncülük eden, ayetleri yorumlarken aklî çıkarımlara çokça yer veren,⁴ bu akılcı anlayışını nakli ihmal etmeden uygulayan⁵ hatta rivayeti önceleyen, lafızlardan kati anlamların ancak rivayetlerle bilinebileceğini söyleyen Mâtürîdî (ö.333/944), kelimâ görüşlerinin yanı sıra tefsir sahasında da söz sahibi bir şahsiyet olmuştur. Genel kabulün aksine onun işârî yorumlarının da olduğuna dair görüşler de mevcuttur.⁶ Âlûsî (ö. 1270/1854) ise ayetlerin tefsirinde lügavi ve fıkhî-kelami değerlendirmelere daha çok yer vermekle birlikte Bakara sûresi 114. ayetindeki "Allah'ın meşicleri" ifadesini "Allah'ın isimlerinin anıldığı kalp"⁷, 50. ayetindeki "bahr" kelimesini "dünya ve onun lezzetleri", "Musa" kelimesini "kalp",

¹ Tâcüddîn Şehristânî, *el-Milel ve'n-nihal*, thk. Elbir Nasrî Nadir (Beyrut: Dâru'l-Meşrik, 1986), 149.

² Ebû Mansûr el- Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd* (İstanbul: İSAM Yayınları, 14. Basım, 2019), 96.

³ Bk. Hakim et-Tirmizî, *Allah'a Yakınlığın Dereceleri Neşin Kötü Arzularını Nasıl Terk Ederiz?* Çev. Mehmet Zahit Tiryaki (İstanbul: Hayy Kitap, 2014); İsmail Hakkı Bursevî, *Allah'a Yakın Olmak Varlık Mertebeleri ve İnsan-ı Kâmil* (İstanbul: Hayy Kitap, 2012).

⁴ M.Sait Yazıncıoğlu, "Mâtürîdî Kelam Ekolünün İki Büyük Siması: Ebû Mansûr Mâtürîdî ve Ebu'l-Mu'în Nesefî", *İmam Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik*, ed. Sönmez Kutlu (Ankara: Otto Yayınları, 7. Basım, 2017), 170-171.

⁵ Ali Karataş, "Çağdaş Tefsirde Mâtürîdî İzleri", *İmam Mâtürîdî ve Mâtürîdiyye Geleneği*, ed. Hülya Alper (İstanbul: İFAV Yayınları, 2018), 441.

⁶ Veysel Gencil, "Mâtürîdî'nin Te'vîlâtü'l-Kur'ân'da Bazı Tasavvufî Kavramlara Yaklaşımı = Al-Maturidi's Approach to Some Concepts of Sufism in Ta'wilatu'l-Qur'an", *Diyanet İlmî Dergi* [Diyanet İşleri Reisliği Yıllığı] 56/2 (2020), 313.

⁷ Şehabeddin Mahmûd el- Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî i fî Tefsiri'l-Kur'ani'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî* (Beyrut: Dâru'l-Kütüb el-İlmiyye, 1415), 1/364-365.

- ◆ Allah'ın Kullarına Yakın Olmasıyla İlgili Ayetlerin Mâtürîdî-Âlûsî Ekseninde Allah İnancı ve Kulluk Sorumluluğu Bağlamında Değerlendirilmesi

“Musa'nın kavmi” ifadesini “kalbin sıfatları”⁸ olarak yorumlaması örneklerinde olduğu gibi işarî/tasavvufî yorumlar üzerinde de çokça duran, ayetlerin batınî manalarına ağırlık veren bir müfessir hüviyetindedir. O nedenle genel anlamda bakış açıları nispeten farklı olan iki müfessirin konuyu değerlendirmelerinin karşılaştırmalı olarak ele alınması konunun farklı veçhelerini görme açısından önemlidir.

Bu çalışmada mesele iki müfessir bağlamında değerlendirileceğinden diğer tefsirler konumuzun dışında tutulacak ve Kur'an ekseninde mesele izah edilmeye çalışılacaktır. Konunun anlatımında insan hayatının yaratılış, ölüm ve bu ikisi arasında gerçekleşen hayat serüveni ekseninde bir kronoloji takip edilecektir.

1. Allah'ın Kullarına Yakın Olmasıyla İlgili Bazı Mülâhazalar

Zaman ve mekân yönünden yakınlık anlamına gelen “kurb” kelimesinin⁹, Allah hakkında düşünüldüğü zaman O'nun gücünü, ilmini, rahmetini, hikmetini, zenginliğini ifade edecek bir yapı arz ettiği,¹⁰ Allah'ın uzak olmaması şeklinde de yorumlandığı,¹¹ hakiki anlamda bir yakınlık olarak değerlendirilmediği¹² görülmektedir. Dolayısıyla mekânsal yakınlık ya da bir varlığın içinde bulunma şeklinde düşünülmesi yanlış görülmüştür.¹³ Zaten mekân yokken Allah var olduğuna göre O'na bir mekân zıfâfe etmek imkânsız bir durum olacaktır. Öte yandan hiçbir şey mesafe ve alan açısından Allah'a yakın olmakla nitelendirilemeyeceği gibi Allah da bu açıdan herhangi bir şeye yakın düşünülemez. Bu O'nu sınırlama demektir.¹⁴ Yani Allah'ı, yarattığı nesnelere birine zıfâfe edip onun alanına hapsetmek gücünü ve etkinliğini sadece o alana tahsis etmek anlamına gelir.

Diğer bir husus, Allah'ın bir mekânda bulunmasının O'nun da orada bulunanlarla benzer özellikler taşımasını gerektirmesidir.¹⁵ Elbette ki burada

⁸ Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî*, 1/256.

⁹ Ebü'l-Bekâ el-Kelevî, *el-Kulliyât*, thk. Adnân Dervîş-Muhammed el-Mısrî (Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1998), 723; Râğib el-İsfahânî, *el-Müfredât fi ğarîbi'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru'l-Mârifê, 1426/2005), 400.

¹⁰ İsfahânî, *el-Müfredât*, 401.

¹¹ Ebü'l-Kâsım ez-Zeccâcî, *İştikâku Esmâ'illâh*. thk. 'Abdulhuseyn el-Mubârek (Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1986), 146.

¹² Seyyid Şerîf el-Curcânî, *Kitâbu't-Ta'rîfât* (Beyrut: Mektebetu Lubnân, 1985), 182.

¹³ Zeccâcî, *İştikâku Esmâ'illâh*, 147.

¹⁴ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 226-227.

¹⁵ Fahrüddîn er-Râzî, *Allah'ın Aşkınılığı*, trc. İbrahim Coşkun (İstanbul: İz Yayıncılık, 3. Basım, 2014), 57.

kastedilen, aralarında mahiyet farkı bulunan mahlukatın aynı mekânda bulunması değildir. Yaratıcı ve yaratılan gibi tamamen farklı konumda olan iki varlığın birlikteliğinin mümkün olmayacağıdır. O nedenle yaratana yaratılanın aynı konumda olması düşünülemez.

Allah'ın yakın olmasının her şeyi ilmiyle kuşatması anlamında da değerlendirildiğini görmekteyiz. Buna göre her şey O'nun kudreti altında ve tasarrufundadır.¹⁶ Meseleyi Allah'ın rahmetinin yakın olması anlamında düşünmek de mümkündür.¹⁷ Kuşkusuz yakın olma Allah'ın sayısız sıfatlarından bir tanesidir. O'nun sıfatlarının çokluğu ise her şeyi yapabilme gücüne sahip olmasındandır.¹⁸ Her alanda tasarrufta bulunan Allah'ın, sıfatlarının her alana hitap edecek şekilde kapsamlı bir hüviyete sahip olması gayet doğaldır.

Allah, bir yönden aşkın bir varlık iken diğer yönden insanın içinde her daim var olan için bir varlıktır.¹⁹ Kula kendisinden daha yakın bir konumdadır. Bu ise kul için bir avantajdır. Çünkü Allah'ın, kuluna yakın olması, onun yalnız olmadığını hissettiren bir duygudur.²⁰ Allah'ın kendisine çok yakın olduğunu, zor durumda kaldığı zaman kendisine destek olacağını bilmek Allah'a olan sevgiyi artıracaktır.²¹ Kul, Rabbini kendine yakın hissettiği zaman ise bu onun için Rabbine bir ibadet vesilesi olacaktır.²² Nitekim Hz. Peygamber, "Kulun Allah'a en yakın olduğu zaman secde bulduğu andır."²³ buyurmuştur. Bu gerçeği bilen ve buna inanan bir kişinin Allah'a daha yakın olmak adına içinde secdeyi barındıran namaza yönelmesi kaçınılmazdır.

Netice itibariyle haberî sıfatlardan olan Allah'ın kullarına yakın olması meselesini teşbih ve tescime düşmeden, Allah'ın zatına, Kur'an'ın temel prensiplerine ve aklın temel ilkelerine uygun şekilde yorumlamak gerektiği elzem olan bir durumdur.²⁴ Bu gerçekten hareketle ilk dönemlerden itibaren

¹⁶ Zeccâcî, *İştikâku Esmâ'illâh*, 147.

¹⁷ Râzî, *Allah'ın Aşkınılığı*, 124.

¹⁸ Muhammed Hamidullah, *İslam'a Giriş*, trc. Cemal Aydın (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006), 82.

¹⁹ Hasan Elik, *İçimizdeki Allah* (İstanbul: İstanbul Bodur Kaleseramik Eğitim Sağlık ve Sosyal Yardım Vakfı Yayınları, 2007), 28.

²⁰ Selim Gündüzalp, *Allah ve Aşk* (İstanbul: Zafer Yayınları, 2010), 145.

²¹ Ferudun Özdemir, *Allah Büyük* (İstanbul: Az Yayıncılık, 2017), 41.

²² Gündüzalp, *Allah ve Aşk*, 144.

²³ Müsned, II, 421; Müslim, "Şalât", 215.

²⁴ Salih Sabri Yavuz-Faruk Sancar (ed.), *İslam İnanç Esasları* (İstanbul: Lisans Yayıncılık, 2. Basım, 2020), 122-123.

- ◆ Allah'ın Kullarına Yakın Olmasıyla İlgili Ayetlerin Mâtürîdî-Âlûsî Ekseninde Allah İnancı ve Kulluk Sorumluluğu Bağlamında Değerlendirilmesi

İslam alimleri bu noktada daha dikkatli sözler sarf etmeye ve itikadî bir konuda hatalı bir tavır sergilememeye dikkat etmişler ve Allah'ın, kullarına yakın olmasını mecazi manada yorumlamaya gayret göstermişlerdir.

2. Yaratma ve Yakınlık

Kâinata sürekli olma-ölme döngüsü vardır. Yaratma eylemi süreklilik arz etmektedir. Fakat madde, kendi kendisinin yaratıcısı olamayacağına göre onu yaratan Allah'tır.²⁵ Zira kâinat kendi kendini var etmiş olsaydı kendisi için her şeyin en iyisini ister ve orada şer ve çirkinlikler olmazdı. İnsanın en güçlü olduğu dönemlerde dahi bir benzerini icat edememesi, bünyesinde bozulan kısımları düzeltmemesi de bu kabildendir.²⁶ Diğer taraftan kainattaki her şeyin bir anda olup bitmeyip tabi seyri içerisinde yaratma ameliyesinin devam ediyor olması, Allah'ın diğer varlıklarla ilişkisinin sürekli olmasını gerektirmektedir.²⁷ Allah'ın, kâinatı bir anda yaratmamış olması acizlikten kaynaklanmayıp²⁸ olması gerektiği şekliyle var etmesine yönelik bir planın tezahürüdür.

İnsanın varlığı, Allah'ın ona olan ilgisi ile başlamıştır.²⁹ Bu, ona verilen değerlerin bir göstergesidir. Dolayısıyla kendisini var eden, yaşama hakkı bahşeden yaratıcıya karşı sorumluluk bilinciyle hareket etmesi kul için bir vefa örneğidir. Çünkü yaratma da kul için bir lütuftur. Eğer ki onu yaratmasaydı o bir hiç olacaktı.

Allah, sadece yaratıcı değil, herkesin ve her şeyin mutlak sahibidir.³⁰ Nitekim Allah, bir şeyi yarattığı zaman ona varlık kanunlarını, gelişimi için gerekli güçleri yerleştirir.³¹ Dolayısıyla O, yarattığı varlıkların her ayrıntısını bilecektir. Yaratanın bilmemesi aklen mümkün olmayan bir durumdur. Teşbihte hata olmasın bir eşya üreten insanın, ürettiği eşyanın her ayrıntısını bildiği gibi Allah da yarattığı tüm varlıkların künhüne vakıf olacaktır. İnsanın bilgisi sadece şekli bir durumdan ibaret olmakla birlikte Allah'ın bilgisi onun maddi ve manevi yapısını içerecek düzeydedir.

²⁵ Bekir Topaloğlu, *Allah İnancı* (İstanbul, İSAM Yayınları, 2006), 29-30.

²⁶ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 85.

²⁷ Şaban Ali Düzgün, *Allah Tabiat ve Tarih* (Ankara: Otto Yayınları, 2. Basım, 2017), 104.

²⁸ Murat Kayacan, *Kur'an'da Allah* (İstanbul: Ekin Yayınları, 2. Basım, 2018), 29.

²⁹ Hidayet Aköz, *Kur'an'da Allah-Kul İlişkisi* (Bursa: Seriyeye Yayınevi, 2000), 12.

³⁰ Hamidullah, *İslam'a Giriş*, 82.

³¹ Enver Bayram, "Kur'an'a Göre Allah-Âlem Münasebeti", *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi [Tokat İlmîyat Dergisi = Tokat Journal of İlmîyat]* 1/1 (2013), 33.

Kur'an'da yaratmayla ilgili bilgiler³² insanı tevhide götürecektir ve hakka-hakikate ulaştıracak nitelik arz etmektedir.³³ Yaratmanın yalnızca Allah'a ait olması, insanların sadece yaratılmış olan nesnelere bir şeyler üretebiliyor olmaları insanların Allah'ı hakiki manada tanımalarına ışık tutacak etkenlerdir.

Yaratmak, yarattığını her yönüyle bilmek anlamına geldiğine göre bu bilgi yaratıcının, yarattığı varlığa maddi anlamda olmasa dahi bilgi yönüyle bir yakınlığını da ifade edecektir. Nitekim ayette yaratma ve yakınlık arasındaki bağ şöyle açıklanmaktadır: “*Andolsun, insanı biz yarattık ve nefsinin kendisine fısıldadıklarını biliriz ve biz ona şah damarından daha yakınız.*”³⁴ Bu ayeti, Allah'ın, o kulu kendisinden daha iyi bildiği şeklinde anlamak³⁵ yanlış olmasa gerektir. Çünkü insan, kendi vücudundaki birçok organı dışardan görme imkanına sahip değildir. Bazı aletler yardımıyla görmüş olsa da bu aletler henüz herkesin kullanım alanında olmadığı gibi bu noktada eksiksiz bir bilgi verme gücüne de sahip değildir. Ayrıca burada kemiyetsiz ve keyfiyetsiz bir yakınlığın olduğu da anlaşılmaktadır.³⁶

Mâtürîdî, bu ayeti değerlendirme bağlamında kulun Allah'a yakın olmasının, başka şekilde değil, O'na itaat etmek, emirlerine boyun eğmek anlamında olduğu kanaatindedir. Allah'ın, kuluna yakın olmasının ise, duaya icabet etmek, ona yardım etmek, onu itaate muvaffak kılmak manasına geldiğini söylemektedir.³⁷ Bakara 2/186 da³⁸ olduğu gibi “Allah'ın yapılan duaya icabet etmesi” Vâkıa 56/85'de³⁹ olduğu gibi “yardım etmek ve bilgi sahibi olmak” anlamlarında olabileceğini de söylemektedir.⁴⁰ Kısaca Allah'ın yakın olmasında O'nun, kuluna her daim destek olması söz konusudur. Bu da kulun bir vefa örneği olarak Allah'a karşı daha iyi bir kul olma adına sorumluluğunu artırmaktadır.

Mâtürîdî, görüşünü destekler mahiyette bir örneklendirme de yapmaktadır. Ona göre “falanca kişi birine yakındır” denildiği zaman bu ifade onun mekân olarak değil, yardım etmek, destek olmak, bir isteği

³² Bk. Lokman 31/10-11, 28.

³³ Şerafeddin Gölçük, *Kur'an ve İnsan* (Konya: Esra Yayınları, 1996), 148.

³⁴ Kâf 50/16.

³⁵ Özdemir, *Allah Büyük*, 30.

³⁶ Özdemir, *Allah Büyük*, 35.

³⁷ Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, thk. Ahmet Vanlıoğlu (İstanbul: Mizan Yayınları, 2005), 14/98.

³⁸ “Kullarım sana, beni sorduğunda (söyle onlara): Ben çok yakınız...”

³⁹ “(O anda) biz ona sizden daha yakınız, ama göremezsiniz.”

⁴⁰ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 14/99.

- ◆ Allah'ın Kullarına Yakın Olmasıyla İlgili Ayetlerin Mâtürîdî-Âlûsî Ekseninde Allah İnancı ve Kulluk Sorumluluğu Bağlamında Değerlendirilmesi

olduğunda ona icabet etmek şeklinde anlaşılmaktadır.⁴¹ Bununla birlikte o kişinin yakınlığının, diğer zatın gizli ve açık hallerini bilmesinden kinaye olması da muhtemeldir.⁴²

Bu düşüncelere yer verdikten sonra Mâtürîdî, ayetten anlaşılması gereken en doğru anlamın, yardım etmek, destek olmak ve duaya icabet etmek şeklinde olması gerektiği kanaatini dile getirmektedir.⁴³ Düşüncesinin doğruluğunu ortaya koymak adına Hz. Peygamber'den nakledilen “Kulum bana bir karış yaklaşırsa ben ona bir kulaç yaklaşırım”⁴⁴ kutsî hadisini de örnek olarak getirmiştir. Yani kul itaat etmek suretiyle Allah'a yaklaşırsa Allah da mekân olarak değil yardım etmek suretiyle ona yaklaşacaktır.⁴⁵ Mekânsal bir yakınlığın teşbih-tecsim inancını çağırıyor olması, bunun da itikadî bakımdan sorun oluşturması nedeniyle bu tür bir yakınlığı mümkün görmemektedir.

Âlûsî, bu ayeti “Onunla ilgili her şeyi biliriz. Bize hiçbir gizli durumu kalmaz.” şeklinde değerlendirmiştir. Çünkü bir şeye yakın olmak, onun hakkında bilgi sahibi olmanın bir sebebidir. Allah mekândan münezzehtir olduğu için ona göre mekânsal bir yakınlıktan bahsedilmesi ya da bu yakınlığın mahiyetini sadece tasavvuf ehlinin anlayabileceği şeklindeki bir yaklaşım doğru değildir. Şah damarı ifadesinin kullanılmasının yakınlıktaki aşırılığı ifade ettiği kanaati de vardır. Yine ona göre ayette damar yerine “habl” kelimesinin kullanılması damarın bir ipe benzemesinden dolayıdır. “Verîd” kelimesine izafe edilmesi ise onun özel bir damar olmasından dolayıdır. Boyundaki damar olduğu ve vücudun nehri olarak anıldığı bilinmektedir. Bu ana damarın kalple birlikte sırtta, bacakta ve kolda da bulunduğunu⁴⁶ dile getirmektedir.

Ona göre ayette geçen “hablü'l-verîd” ifadesini ruh olarak anlayanlar da olmuştur. Bu şekilde düşünüldüğü zaman anlamı “Biz ona ruhumdan daha yakınız.” demektir. Allah, kulun her yaptığını bilmesine rağmen hikmeti gereği kulun her eylemini kayda alması ve bunu kıyamet günü kendisine göstermesi için melekler görevlendirmiştir. O'nun, aslında kulun bu eylemlerini kayda almaya ihtiyacı yoktur.⁴⁷ Allah'ın, kuluna bu kadar yakın

⁴¹ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 14/98-99.

⁴² Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 14/99.

⁴³ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 14/99.

⁴⁴ *Buhari*, “Tevhid” 50.

⁴⁵ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 14/99.

⁴⁶ Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, 26/178.

⁴⁷ Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, 26/178-179.

olması, kulda her an kontrol altında olduğu, o nedenle de her söz ve eylemine hatta kalbinden geçirdiği düşüncelere dahi dikkat etmesi ve kulluk sorumluluğuyla hareket etmesi gerektiği bilincini oluşturacaktır. Ayetin bu yönüne de vurgu yapılmasında fayda mülâhaza etmekteyiz.

3. Kulların Gizli Halleri ve Yakınlık

Elbette ki akıl, bilinç ve irade özellikleriyle yaratılan bu varlık gayesiz bir yaşama değil, sorumluluk sahibi bir hüviyete sahiptir. Diğer varlıklardan ayrı özel bir yapıda var edilen ve üstün niteliklerle donatılan insan, yeryüzünde ilahi davanın yükünü üzerine almıştır. O nedenle gizli-açık her durumda bu sorumluluk bilinciyle hareket etmek durumundadır.

İnsanın bu sorumluluğu hem kendisine hem yaratıcısına hem de yaşadığı topluma karşıdır.⁴⁸ Yeryüzünün halifesi olduğu bilinciyle hareket ederek ruhen ve bedenen sağlıklı bir yapıya sahip olmak, Yaratıcıya iyi bir kul olmak, yaratılanların haklarına riayet ederek toplumun faydalı bir bireyi olarak yaşam sürmek, sorumluluğunun gereğini yerine getirmek anlamına gelecektir.

İnsanın kendisinin dahi bilmediği bilinçaltını Allah bilir. O nedenle kuldan, Allah'a karşı samimiyetsiz bir tavır içerisine girmemesi beklenir.⁴⁹ Çünkü Kul, bünyesinde kötülük barındıran söz ve davranışlarını belki unutacaktır ama Allah unutmaz.⁵⁰ Şu da var ki insan, içinden geçen duygular sebebiyle -inanmadığı ve eyleme geçirmediği sürece-sorumlu olmayacaktır.⁵¹ Bununla birlikte bu duyguların inanç boyutuyla ilgili olması ve bilinçli/kasıtlı bir şekilde yönlendirilmesi herhalde istisna tutulması gereken bir durumdur.

İnsanlar genellikle toplumsal bir baskıdan çekindikleri için olumsuz davranışlarını daha çok gizli bir şekilde ortaya koymaktadırlar. Her ne kadar açıktan işlenen günahlar var ise de çoğunluğu gizli bir şekilde cereyan etmektedir. Bu bazen ferdi ve toplumu ifsat edecek şekilde bazen de ilahi davayı akamete uğratabilecek planlar yapmak şeklinde vuku bulmaktadır. Ayetteki durum daha çok bu ikinci kısma işaret etmektedir: “*Göklerde ve yerde olanları Allah'ın bildiğini görmüyor musun? Üç kişinin gizli konuştuğu yerde dördüncüsü mutlaka O'dur. Beş kişinin gizli konuştuğu yerde altıncısı mutlaka*

⁴⁸ Gölcük, *Kur'an ve İnsan*, 60.

⁴⁹ Özdemir, *Allah Büyük*, 38.

⁵⁰ Özdemir, *Allah Büyük*, 33.

⁵¹ Ebû Abdillâh el-Hâris b. Esed el- Muhâsibî, *Allah'a Dönüş*, trc. Cemal Aydın (İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 2013), 106.

- ◆ Allah'ın Kullarına Yakın Olmasıyla İlgili Ayetlerin Mâtürîdî-Âlûsî Ekseninde Allah İnancı ve Kulluk Sorumluluğu Bağlamında Değerlendirilmesi

O'dur. Bunlardan az veya çok olsunlar ve nerede bulunurlarsa bulunsunlar mutlaka O, onlarla beraberdir. Sonra kıyamet günü onlara yaptıklarını haber verecektir. Doğrusu Allah, her şeyi bilendir.”⁵²

Mâtürîdî, bu ayeti Hz. Peygamber'in risaleti için bir delil olarak görmüştür. Çünkü bir araya gelip kendi aralarında hileli işler çevirenlerin bu yanlış tutumlarını Allah'ın bildiği peygamberine haber verilmiştir.⁵³ O, bu ayeti, inanç noktasında sıkıntı yaşayan, inanmış görünmekle birlikte kalben mutmain olmayan kişilerin bu hallerinin düzeltilmesine yönelik bir hitap olarak da görmektedir. Dolayısıyla bu durum inkarcılar için inkarlarını bertaraf etme ve doğru bir Allah inancına sahip olmaları adına bir fırsat gibidir.

Yine ona göre bu ayet Allah'ın, peygamberine yardım ve desteğinin olacağına dair bir müjde olarak görülmüştür. Nasıl ki Allah, Hz. Musa ve kardeşi Harun'a destek olacağını bildirmişse aynı desteği Hz. Peygamber'e de verecektir. Yani kötü niyetli insanların tuzaklarını ondan uzaklaştıracaktır.⁵⁴ O nedenle Allah'ın gücü ve hayata müdahalesi konusunda tereddüt yaşayan, O'nu deist bir anlayışla hayatın dışına atan ya da bunu inkar edenlerin daha dikkatli olmaları gerekir. Mâtürîdî'nin, bu ayeti Allah'ın hayata her an müdahil olması ve kendi davasına destek olanları yardımsız bırakmayacağı, inkarcıların, inananları zayıf, güçsüz görmekten vazgeçip inananların arkalarında güçlü bir desteğin olduğu gerçeğinin farkına varmaları şeklinde anladığı görülmektedir.

Âlûsî ise bu ayeti Allah'ın ilminin genişliğinin bir göstergesi olarak görmüştür. Allah, onların bütün gizli hallerini bilmektedir. Mekânsal bir yakınlık olmaksızın yerin altında da olsa, nerede olursa olsun Allah mutlak bilgi sahibidir.⁵⁵ Ayette Allah'ın, gizli olanları bildiğinin ifade edilmesi tabii ki insanların her davranışlarının bilindiği anlamına gelecektir ki, bu da kulun daha dikkatli davranışlar sergilemesine vesile olacaktır.

Âlûsî bu ayet bağlamında bir gerçeğe daha işaret etmektedir. O da ayetin iniş sebebiyle ilgilidir. Ona göre bu ayet, müşriklerden bazılarının Allah'ın bilgisi konusundaki yanlış söylemleri üzerine inmiştir.⁵⁶ Burada ayetin geçtiği sure her ne kadar Medenî olsa da müşriklerin kendilerinden çok

⁵² Mücâdele 58/7.

⁵³ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 15/39-40.

⁵⁴ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 15/40.

⁵⁵ Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, 28/23-24.

⁵⁶ Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, 28/24.

uzak görüp O'na ulaşmak adına putları aracı kılmalarına yani bozuk bir Allah inancına sahip olmalarına da bir işaret var gibidir. Çünkü onlar Allah'a inanmakla birlikte O'nu ulaşılmaz bir varlık olarak görüyorlar ve putlara da O'na kendilerini ulaştırarak bir aracı gözüyle bakıyorlardı.⁵⁷ O putların da kendileri gibi hatta kendilerinden daha etkisiz bir varlık olduklarını düşünemiyorlardı.

4. İlahi Davete İcabet ve Yakınlık

Allah'ın davetine icabet insanın yaratılış gayesine uygun bir hayat yaşamasının temel şartıdır. Davete icabetin herhangi bir dünyalık çıkar olmaksızın samimi bir şekilde gerçekleşmesi elzemdir. Tabii ki bu noktada kişinin samimiyetini ölçecek olanlar insanlar değildir. Onu yaratan ve en iyi tanıyan Allah bu noktada da mutlak bilgi sahibidir.

Bu bağlamda Hz. Peygamber'e Mekke döneminde inanan insanların bağlılığı tarif edilemez şekilde samimidir. Çünkü orada dünyalık bir çıkar olmayıp aksine cefa çekmeye hazır olma söz konusudur. Fakat Medine döneminde Müslümanlar güç kazanıp hakimiyeti elde ettikleri ve maddi anlamda da iyi bir duruma geldikleri için samimi olmayan münafık tipli insanlar da inananlarla genelde birlikte bir görüntü çizmişlerdir. Dolayısıyla onların kim olduklarını tespit etmek mümkün olmamıştır.

İnsanların bu ilahi davete uymaları noktasında samimiyet testine tabi tutulacakları ve Allah'ın gözetimi altında oldukları şu ayetle dile getirilmektedir: *"Ey inananlar! Hayat verecek şeylere sizi çağırdığı zaman, Allah ve Resûlüne uyun. Ve bilin ki, Allah kişi ile onun kalbi arasına girer ve siz mutlaka onun huzurunda toplanacaksınız."*⁵⁸ Bu ayet, kulun ilahi davete icabet etmesi manasının yanında Allah'ın, insanların her yaptıklarını en ince ayrıntısına kadar bildiğine, bu noktada ondan gizli hiçbir şeyin olamayacağına kısaca kula kuldan daha yakın olduğuna işaret⁵⁹ olarak görülmüştür.

Mâtürîdî, bu ayeti değerlendirirken Allah'ın güçlüyü zayıf, üstün olanı alçak, zayıfı güçlü, alt seviyedekini üstün, cesuru korkak, korkak olanı güvenli, güvende olanı korkak hale dönüştürebileceğini dile getirmektedir.⁶⁰

⁵⁷ "...O'nu bırakıp kendilerine birtakım dostlar edinenler: Onlara, bizi sadece Allah'a yaklaştırsınlar diye kulluk ediyoruz, derler..." (Zümer 39/3) "Onlar Allah'ı bırakıp kendilerine ne zarar ne de fayda verebilecek şeylere tapıyorlar ve: Bunlar, Allah katında bizim şefaathlarımızdır, diyorlar." (Yûnus 10/18).

⁵⁸ Enfâl 8/24.

⁵⁹ Özdemir, *Allah Büyük*, 35.

⁶⁰ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 6/195.

- ◆ Allah'ın Kullarına Yakın Olmasıyla İlgili Ayetlerin Mâtürîdî-Âlûsî Ekseninde Allah İnancı ve Kulluk Sorumluluğu Bağlamında Değerlendirilmesi

İnanan insanların sayılarının az ya da çok olmasında, teknolojik anlamda daha az imkanlara sahip olmalarında endişelenecek bir durum olmadığı, aksine bu farklılığın her an değişebileceği, inananların bu gerçeği bilerek ve Allah'ın gücü konusunda hiçbir tereddüt yaşamadan bir çaba içerisinde olmaları gerektiği hususu Mâtürîdî tarafından hatırlatılmaktadır.

Bu güç dengesinin savaş boyutu üzerinde de Mâtürîdî'nin durduğunu görmekteyiz. Bu sûrenin Bedir savaşından sonra indiğini⁶¹ düşündüğümüzde o dönemde inananların sayısı ve savaş araç gereçleri bakımından müşriklerden daha zayıf durumda oldukları aşikardır. O nedenle cesaretlendirilmeye ihtiyaçları vardı. Böylesi bir gerçeklikten hareketle Mâtürîdî, bu ayetin, Allah resulü ile savaşa çıkmaktan çekinenler için bir cesaret verme amacı taşıdığı kanaatindedir. Ona göre Allah, Allah ve resulünün davetine icabet ederek Allah'a dua edenlere bir ödül olarak kalplerini kendileri ile dua ettikleri Allah arasında engel teşkil eden nefislerine galip getireceğini haber vermektedir.⁶² Bu da maddi anlamda yeterli donanımına sahip olmaya teşvikin ardından manevi olarak da güçlü bir hazırlık anlamına gelmektedir.

Yine Mâtürîdî'nin, ayeti iman-inkâr ekseninde değerlendirdiğini de görmekteyiz. O, ayetin, Allah'ın, müminlerle kafirlerin kalpleri ya da kafirlerle iman arasına girmesi anlamında olabileceğini söylemektedir.⁶³ Müminlerle kafirlerin kalpleri girmesi şeklindeki anlam tercih edildiğinde bu tercih inkar edenlerin inananlara zarar vermelerini engelleme gibi bir anlamı içermekte kafirlerle iman arasına girmesi gibi bir anlam tercih edildiğinde ise ayet, onların iman etmeyeceklerine bir işaret olarak görülebilecektir. Burada kastedilenler muhtemelen İslam'a karşı olma konusunda aşırı giden ve her türlü daveti düşmanlıkla karşılayarak ilahi davayı akamete uğratmayı hayatlarının temel gayesi olarak gören insanlardır. Meseleyi Bakara sûresi 2/6. ayeti⁶⁴ bağlamında düşünmek mümkündür.

Mâtürîdî, Enfâl 8/24 ayetinin tövbe konusunda acele etme şeklinde de anlaşılabilirliği kanaatindedir. Yani ölüm gelmeden önce tövbe edin demektir. Kişi ile tövbesi arasına ölüm girmeden önce tövbe edilmesi teşvik edilmektedir.⁶⁵ Mâtürîdî'nin, bu anlamı ayetin son kısmından çıkardığı

⁶¹ Ebü'l-Fidâ' İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-'azîm*, thk. Muştafâ es-Seyyid Muhammed vd. (Kahire/Gize: Mu'essesetu'l-Kurtuba, Mektebetu'l-Evlâdî'ş-Şeyh li't-Turâs, 2000), 7/5.

⁶² Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 6/195.

⁶³ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 6/195.

⁶⁴ "Gerçek şu ki, kâfir olanları (azap ile) korkutsan da korkutmasan da onlar için birdir; iman etmezler."

⁶⁵ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 6/195.

anlaşılmaktadır. Nitekim orada ölüm ve sonrasına bir atıf söz konusudur. Bu da kulun her an ölümüne hazır olmak adına kulluk sorumluluğunu daha titiz bir şekilde ifa etmesine yönelik bir teşvik mahiyetindedir.

Onun ayetle ilgili yaptığı diğer bir yorum, kişi ile kalbi arasına amellerin girmiş olmasıdır. Ona göre Allah, kişi ile kalbi arasına, kalbinin onayladığı ve yaptığı amellerle girer. Kişi ile hedefi arasına o hedefe ulaşmasını engelleyen bir mani sokar ve kişi o engele yönelir.⁶⁶ Bu ifadelerden anlaşıldığı kadarıyla Allah'ın kendisinin insana maddi bir yakınlığından ziyade kişinin hayatına, yarattığı bazı şeyleri katmak suretiyle müdahalesi söz konusudur.

Âlûsî'ye gelince o, buradaki yakınlığın mecazi olduğu kanaatindedir. İki şeyin arasına giren her ikisine de diğerinden daha yakındır, der. Ona göre buradaki anlatım tarzı istiare-i temsiliyedir. İstiare-i tebeiyye⁶⁷ olması da mümkündür. Yakınlık manasındadır. "Ona şah damarından daha yakınız"⁶⁸ ayetindeki manaya benzemektedir.⁶⁹ Onun bu görüşe sahip olmasında Allah'ı yarattıklarına benzetmeme, onlarla aynı konuma getirmeme inancının etkili olduğu görülmektedir.

Yine Âlûsî'ye göre ayet, kişi bundan gafil olsa da Allah'ın, kalplerin gizlediklerinden haberdar olduğuna dair bir uyarıdır. Kalplerin ihlaslı olmasına ve kötülüklerden arındırılmasına yönelik bir teşvik olması da mümkündür. Allah'ın, kişiyle kalbi arasına girmesinin anlamı, onu öldürmesi bu sebeple o kişinin kalbini ihlaslı hale getirip tedavi ederek Allah'ın istediği şekle dönüştürme gibi bir fırsatı kaçırmaması demektir. O fırsat da Allah ve resulünün davetine icabetle gerçekleşecek bir durumdur.⁷⁰ Âlûsî'nin burada kişinin samimi/ihlaslı bir şekilde Allah'a kulluk etmesine vurgu yaptığı görülmektedir. Kişiye ölüm hatırlatılarak kendisine iyi bir kul olması için fırsat verildiği, bunu iyi değerlendirmesi gerektiği hatırlatılmaktadır.

Âlûsî'nin bu ayet bağlamında Allah'ın gücüne atıf yaptığı da görülmektedir. Nitekim ona göre ayet, Allah'ın, kulların kalplerini istediği yöne çevirebileceğine de işarettir. Oysa kişi her zaman kalbine hükmedemez.

⁶⁶ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 6/195.

⁶⁷ İstiâre-i Temsiliyye (mürekkep istiare, alegori): Bir öğenin değişik yönleri ve özelliklerinin benzetme konusu yapılarak istiare edilmesidir. İstiâre-i Tebeiyye: Fiil ve türevleriyle yapılan istiarelerdir. (İsmail Durmuş-İskender pala, "İstiare", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/317.)

⁶⁸ Kâf 50/16.

⁶⁹ Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, 9/ 191.

⁷⁰ Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, 9/ 191.

- ◆ Allah'ın Kullarına Yakın Olmasıyla İlgili Ayetlerin Mâtürîdî-Âlûsî Ekseninde Allah İnancı ve Kulluk Sorumluluğu Bağlamında Değerlendirilmesi

Ona göre bu durum, kişinin malında başkasının değil kendisinin söz sahibi olması gibidir.⁷¹ Kalp maddi ve manevi anlamda merkezi bir konumda olduğuna göre ona hükmedilmesi kişiye hükmedilmesi anlamına gelmektedir. Elbette ki bunu kula verilen irade ve imtihan bağlamında da düşünmek gerekecektir.

Âlûsî'nin bu ayeti Mâtürîdî'de olduğu gibi iman-inkar bağlamında da değerlendirdiğini görmekteyiz. Ona göre Hz. Peygamber, bu ayeti "Allah mümin ile küfür, kafir ile hidayet arasına girer" sözüyle açıklamıştır.⁷² Aynı rivayet Taberî (ö. 310/923)'nin tefsirinde İbn Abbas (ö. 68/687-88), Saîd b. Cübeyr (ö. 94/713 [?]) ve Dahhâk (ö. 105/723)'ın görüşü olarak nakledilmiştir.⁷³ İbn Hacer (ö. 852/1449) ise bu rivayeti zayıf bir senetle merfû olarak aktarmıştır.⁷⁴ Âlûsî, Hz. Peygamber'in bu kısa açıklamasını, bu iki durumun saadet ve şekavete götüren en büyük etkenler olmalarına bağlamıştır. Oysa durum bu ikisinden ibaret değildir.⁷⁵ Nitekim iman etmek kulun gayreti ve Allah'ın hidayetiyle gerçekleşmekle birlikte sorumluluk burada sona ermeyip asıl mücadele ondan sonra başlamaktadır. İmanda sebat etmek ve o imanun davranışlara yön vermesini temin etmek mümin olmanın, mümin kalmanın ve mümin olarak ölmenin temel şartıdır. Kısaca Allah'ın yardım ve desteğinin kulların sorumluluğunu ortadan kaldırmadığı, aksine onların daha büyük bir azimle çalışmalarına teşvik olduğu söylenebilir.

5. Dua ve Yakınlık

Dua ile yakınlık arasındaki bağ, dua eden ile edilenin iki muhatap olması, duanın amacına ulaşması için onun Allah tarafından yüksek ya da kısık sesle yapılmış olması fark etmeksizin duyulması şeklindedir. Bu yakınlık aslında kul için bir övünç vesilesidir. Kulun Allah'a dua etmesi ve O'nun da kulun bu duasına karşılık vermesi kul için bir ayrıcalıktır ve kendisine verilen değer bir göstergesidir. Yaratıcıya göre basit bir konumda bulunan kul burada zayıf ve muhtaç taraf, Allah ise her şeye gücü yeten ve kapısından kimseyi boş çevirmeyen güçlü ve merhametli taraftır. Dua, Allah'ın kula değil, kulun Allah'a muhtaç oluşunun bir göstergesidir.

Dua ile kul, manen Allah'ın katına yükselir, O'nun rahmeti ile bağlantı

⁷¹ Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, 9/ 191.

⁷² Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, 9/ 191.

⁷³ Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'an*, thk. 'Abdullâh b. 'Abdulmuhsin et-Turkî (Kahire: Dâru Hecl, 2001), 11/108-109.

⁷⁴ İbn Hacer el- 'Askalânî, *Fetħu'l-bâri şerħu Şahîhi'l-Buħari* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1959), 11/514.

⁷⁵ Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, 9/ 191.-192.

kurar.⁷⁶ Dua, ruhun Allah'a doğru yükselişi olduğuna göre bu yükselişte Allah ile manen yakınlaşma ve kaynaşma yolunda kulun sarf ettiği bir çaba söz konusudur.⁷⁷ Allah'ın, onun içinden geçenleri bilecek kadar yakın olduğu şuuruyla ve samimiyetle kulun dua etmesi,⁷⁸ Allah'ın onun bu duasını kabul edeceğine dair güçlü bir inanca sahip olması kula güç verecektir.⁷⁹ İnsan, duanın kabul olup olmayacağı ile ilgili Allah'ı test etmeden, aceleci davranmadan ve Allah'a güvenerek dua etmelidir.⁸⁰ Şu da var ki dua, nimetleri, nimetlerin sahibini idrak etmek, O'na şükretmek, görevin bilincinde olmak, kendi yapacağı şeyi Allah'a sipariş etmemek demektir.⁸¹ O nedenle kul, elde etmek istediği şey için önce çaba sarf edecek sonrasında Allah'ın yardım ve desteğini isteyecektir.

Dualarının yaratıcıya ulaşip ulaşmadığı noktasında tereddüt yaşayacak durumdaki insanlara duanın O'na ulaşacağıının ve ulaşmakla kalmayıp onun mutlaka karşılık göreceğinin güvencesinin verildiği ayette Allah şöyle buyurmaktadır: *"Kullarım sana, beni sorduğunda (söyle onlara): Ben çok yakınum. Bana dua ettiği vakit dua edenin dileğine karşılık veririm. O halde (kullarım da) benim davetime uysunlar ve bana inansınlar ki doğru yolu bulalar."*⁸² Burada aynı zamanda çaresiz kalan ve bir desteğe ihtiyaç duyan insanlara moral vermek amacıyla onların her zaman bir destekçisinin olduğu anlatılmaktadır. Yeter ki kul, yaratıcıyı muhatap almak suretiyle yaşantısına dikkat etsin, kendisini koruyup gözetecek güçlü bir varlığın olduğunun bilinciyle hareket ederek sorumsuz bir hayat yaşamaktan uzak dursun.

Mâtürîdî öncelikle bu ayetin iniş sebebi üzerinde durmaktadır. Ona göre Allah'ın, gökyüzünde ve kullarından çok uzak mesafede bulunması nedeniyle onların sözlerini işitemeyeceği yönünde ifadeler üzerine bu ayetin indiği rivayet edilmiştir.⁸³ Bu anlayış müşriklerin, Allah'ı çok uzakta görme ve O'nunla bağ kurma adına putları aracı kılma inançlarının temel sebebidir. Aynı inanç Müslümanlar arasında da zaman zaman ortaya çıkmaktadır. Duayı hep başkasına havale etmek, kendisine Allah tarafından değer verilmeyeceğini, o nedenle de duasının kabul olmayacağını düşünmek bu

⁷⁶ Aköz, *Kur'an'da Allah-Kul İlişkisi*, 255.

⁷⁷ Rahmi Balaban, *İlim-Ahlak-İman* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 7. basım, 1984), 41.

⁷⁸ Özdemir, *Allah Büyük*, 38.

⁷⁹ Özdemir, *Allah Büyük*, 42-43.

⁸⁰ Uğur Koşar, *Allah De Ötesini Bırak* (İstanbul: Destek Yayınları, 2013), 56

⁸¹ Elik, *İçimizdeki Allah*, 142-143.

⁸² Bakara 2/186.

⁸³ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 1/362.

- ◆ Allah'ın Kullarına Yakın Olmasıyla İlgili Ayetlerin Mâtürîdî-Âlûsî Ekseninde Allah İnancı ve Kulluk Sorumluluğu Bağlamında Değerlendirilmesi

kabil bir inançtır.

Mâtürîdî, Allah'ın duaya icabet etmesinin ne anlama geldiği üzerinde de durmaktadır. O, ayetteki bu ifadeyi kendisine itaat edene Allah'ın iyilik etmesi ve ikramda bulunması olarak yorumlamıştır.⁸⁴ Bunun yanında şereflendirip seçkin kulları arasına katmak, başarılı kılmak, rahmet ve ihlanda bulunmak, doğru yola ulaştırmak gibi manalarda kullanılırsa Allah'ın kurb (yakınlık) ile nitelendirilmesi mümkündür,⁸⁵ demiştir. Elbette ki bu icabet, kulun talebine göre şekilleneceğinden Allah'ın yardım ve desteğini daha geniş anlamda düşünmek gerekecektir. Mâtürîdî burada genel bir çerçeve çizmiştir.

Mâtürîdî'nin, az önce de işaret ettiği gibi bu yakınlığın ne anlama geldiğine dair görüşü de önemlidir. O, ayette geçen yakın olmayı mekân ve zât olarak değil ilim, kuşatıcı olma, yüksek bir konumda bulunma ve duaya icabet etme olarak değerlendirmiştir.⁸⁶ Dolayısıyla bu yakınlığın mekânsal olmaktan ziyade kulun duasına karşılık verme ve onlara yardım etme şeklinde olması yönünde bir görüşe sahip olduğu görülmektedir.⁸⁷

Âlûsî, Allah'ın bu ayette kulların hangi yolla kendisine yakın olacaklarını bildirdiğini söylemektedir.⁸⁸ O yakınlık da ayetin muhtevasından anlaşıldığı şekliyle O'na dua etmektir. Buna daha başka ibadetleri eklemek de mümkündür.

O, bu yakınlığın mahiyeti üzerinde de durmaktadır. Ona göre “kurb” kelimesi hakiki yakınlık anlamına gelmekle beraber Allah mekândan münezzehe olduğu için istiare yoluyla O'nun için kullanılmıştır.⁸⁹ Âlûsî'nin ayeti Allah'a manen yakın olma anlamında değerlendirdiği görülmektedir. Dolayısıyla ona göre ayetteki ifade hakiki anlamda değil mecazi manada kullanılmıştır.

Allah'ın kullarına yakın olmasının ne anlama geldiğine dair Allah'ın, kullarının yaptıklarını, konuştuklarını bilmesi, diğer bütün durumlarından haberdar olması şeklinde görüşleri de mevcuttur. Nitekim dua ederken gizli konuşmak veya bağırarak arasında O'nun için bir fark yoktur.⁹⁰ Onun bu

⁸⁴ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 1/362.

⁸⁵ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 228-229.

⁸⁶ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 1/362.

⁸⁷ Musa Koçar, *Mâtürîdî'de Allah-Alem İlişkisi* (İstanbul: Ötügen Yayınları, 2004), 152.

⁸⁸ Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, 2/63.

⁸⁹ Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, 2/63.

⁹⁰ Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, 2/63.

ifadelerine şunu da eklemek gerekir. Bugünkü teknolojik imkanlarla insanoğlu mekân olarak yakın olmasa dahi başkaları hakkında işitme cihazları, kameralar vb. yollarla bilgi sahibi olabilmektedir. Demek ki bilgi sahibi olmak için bir şeyin yakınında olmak gerekli değildir. Bu durumu sonsuz güç sahibi ve mükemmel sıfatlara sahip Allah hakkında düşünüldüğünde ise kulları hakkında bilgi sahibi olması çok daha kolay bir hadisedir.

Dua aynı zamanda müfessirlerimizin de ifade ettiği gibi Allah'a güvenmenin ve O'nun, kullarının her türlü ihtiyaçlarını karşılayacak derecede sonsuz güç sahibi olduğunun bilinmesi anlamına gelmektedir. Bununla birlikte dua, sorumluluktan kaçmanın, herhangi bir çaba ortaya koymadan tüm işleri Allah'a havale etmek gibi bir sorumsuzluğun adı değildir. O nedenle duayı Allah'ın gücü ve kuluna yardımını, kulun da bu desteğe layık olabilmek adına sorumluluk sahibi bir kişi olarak çaba ortaya koyması şeklinde düşünmek kanaatimizce daha doğru olacaktır.

6. Bağışlama ve Yakınlık

Bağışlama, bağışlanmaya değer bir davranış ortaya koyanlar için geçerlidir. Bu da ancak içten gelen, samimi bir pişmanlığın neticesidir. Elbette ki Allah, yarattığı insanı en iyi tanıyan olduğundan onun hata yapabileceğini bilmektedir. Kur'an'da bağışlanma talebinde bulunmayanların zalimler olarak nitelendirilmesi⁹¹ tövbe etmenin bir vecibe olduğunu göstermektedir. Allah, kendisine denk varlıklar kabul etme dışındaki hataları bağışlayacağını bildirmek suretiyle kulun, yaptığı hatadan vazgeçmek suretiyle pişmanlık duymasını, tamamen olumsuz bir kişiliğe bürünmemesini istemektedir.

Günahların bağışlanacağını bildirmesi kula verilen ikinci bir fırsattır. Bu sayede kul, kendisine tövbe etme fırsatı veren Rabbine karşı daha büyük bir sorumlulukla hareket edecek ve görevlerini daha iyi yapmaya başlayacaktır.⁹² Bu fırsatı iyi değerlendirmeyen, önceki olumsuz davranışlarına devam eden kişinin pişmanlık duyarak tövbe etmiş olması da zaten mümkün gözükmeyen bir durumdur.

Bağışlama aynı zamanda şefkatli, merhametli bir anlayışın sonucudur. Yarattıklarına değer veren Allah, onları hemen cezalandırmayıp pişmanlık duyacakları bir ortam için onlara süre tanımaktadır. Bu bağışlamanın Allah'ın, kullarının her yaptıklarını bilecek kadar onlara yakın olduğuna işaret olarak kabul edilmesi ise dikkate değer bir diğer husustur.

⁹¹ Hucurât 49/11.

⁹² Muhâsibî, *Allah'a Dönüş*, 17.

- ◆ Allah'ın Kullarına Yakın Olmasıyla İlgili Ayetlerin Mâtürîdî-Âlûsî Ekseninde Allah İnancı ve Kulluk Sorumluluğu Bağlamında Değerlendirilmesi

Günahların bağışlanması noktasında ayırım yapmaksızın herkesin bu haktan istifade edebilmesi mümkündür. Peygambere ve onun getirdiği davaya isyan edecek kadar zalimleşen ve başkaldıran bir topluluğun dahi bağışlanabileceğini, onların yaptığı her şeyin Yüce Yaratıcı tarafından bilindiğini hatırlatan bir ayette Allah şöyle buyurmaktadır: “*Semûd kavmine de kardeşleri Sâlih'i (gönderdik). Dedi ki: Ey kavmim! Allah'a kulluk edin. Sizin O'ndan başka tanrınız yoktur. O sizi yerden (topraktan) yarattı. Ve sizi orada yaşattı. O halde O'ndan mağfiret isteyin; sonra da O'na tövbe edin. Çünkü Rabbim (kullarına) çok yakındır*”⁹³

Mâtürîdî'nin bu ayet bağlamında farklı değerlendirmelerine şahit olmaktayız. Birincisi o, burada Allah'ın kullarına yakın olmasının onları korumak manasına geldiği kanaatindedir.⁹⁴ Günahların bağışlanması da aslında kulları ahirette karşılaşacakları azaptan korumak anlamına geldiğine göre onun bu değerlendirmesinde bağışlanma ve koruma arasında dolaylı bir bağa işaret edildiği söylenebilir.

Ona göre bu yakınlığın kullarına nimet bahşedecek olması şeklinde düşünülmesi de mümkündür.⁹⁵ Kulun bağışlanması ve bunun neticesinde Allah'ın rızasını elde ederek ahirette ebedi nimetlere kavuşmasından daha büyük nimet zaten olamazdı.

Mâtürîdî, ayeti korku ve endişe duydukları her şeye karşı Allah'ın onlara yakın olması manasında da değerlendirmiştir.⁹⁶ Onun bu yorumundan yola çıkarak diyebiliriz ki, bu korku ve endişe dünyevî olabileceği gibi uhrevî manada da düşünülebilir. Hayatı bu dünyadan ibaret gören inkarcı bir toplum düşündüğünde bunun dünyevî olarak değerlendirilmesi ve onlar için yakın bir vaatte bulunmuş olması mümkündür. Uhrevî manada düşünüldüğünde ise daha önce yapmış oldukları bütün olumsuz eylemlere bakarak asla affedilmeyecekleri ve azaba uğrayacakları korku ve endişesini yaşamaları noktasında onlara verilen bir güvence olarak da yorumlanabilecektir.

Mâtürîdî'nin bir diğer değerlendirmesi ise Bakara 2/40 ve 186'da olduğu gibi yapılan her duaya Allah'ın icabet etmesi anlamında olabileceği şeklindedir.⁹⁷ Nitekim bu ayetlerde kulun Allah'ın kendisine yakın olduğu

⁹³ Hûd 11/61.

⁹⁴ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 7/196.

⁹⁵ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 7/196.

⁹⁶ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 7/196.

⁹⁷ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 7/196.

gerçeğini bilerek yapmış olduğu dualarının geri çevrilmeyeceği hatırlatılmaktadır. Bu, Allah'ın, kuluna olan bir vaadidir.

Âlûsî ise bu ayetteki yakınlıktan kastın, Allah'ın rahmetinin yakınlığı olduğu kanaatindedir. Kur'an ayetlerinin birbirini tefsir etmesinden mütevellit Allah'ın rahmetinin iyilik edenlere yakın olacağını bildiren ayette⁹⁸ olduğu gibi burada da O'nun rahmetinin yakın olmasından bahsedilmektedir.⁹⁹ Oysa bu ayette iyilik edenlerden değil peygambere başkaldıranlardan bahsedilmektedir. Bu kişilerin inkârcı tutumlarından vazgeçmek suretiyle iyilik sahibi olmalarının akabinde Allah'ın rahmetinin onlara yakın olacağı şeklinde düşünülürse bu mana doğru olacaktır. Ama ilk önce peygambere tabi olmaları ve onun getirdiklerini kabul ederek salih amel işlemleri gerekmektedir ki bu yorum isabetli olsun.

Âlûsî, bu yakınlığı Allah'ın tövbe edenlere icabet etmesi şeklinde de yorumlamıştır. Ona göre Allah'ın, kuluna şah damarından daha yakın olduğunu bildiren ayet¹⁰⁰ de bu anlamdadır.¹⁰¹ Ayetin bağlamı da zaten bu yöndedir. Fakat örnek olarak zikrettiği ayet tövbe ile alakalı olmayıp yaratma ve kişinin nefsiyle mücadelesi hakkındadır.

7. Ölüm ve Yakınlık

İnsanı yaratan Allah olduğu gibi öldüren de yine O'dur. Yani kulun hayatına her zaman müdahil olandır. Böylesi bir etkiye sahip olan ve onun hayat sahibi olmasında ve ölümünde doğrudan etkisi bulunan Allah elbette ki ölüm esnasında da kuluna yakın olacaktır. Bu yakınlığı da yine mekânsal bir yakınlıktan ziyade onun hayatına müdahil olması ve her anını müşahede etmesi bağlamında değerlendirmek kanaatimizce daha doğru olacaktır.

İnsanın en çaresiz olduğu zaman dilimi belki de ölüm anıdır. Ecel geldiği zaman insanların ona yardım konusunda çaresiz kaldığı, adeta insanın tek başına ölümü karşıladığı esnada Allah kuluna yakın olduğunu bildirmek suretiyle başkaları belki seni terk edecek ya da sana yardım edecek güce sahip olamayacak ama ben her zaman senin yanındayım. Öyleyse asıl amacın beni memnun etmek olmalı ki desteğe ihtiyacın olduğu zaman ben sana yardım edeyim mesajını vermektedir.

İnsanın bu çaresizliğini ve yanı başında bulunan insanların ölümle

⁹⁸ A'râf 7/56.

⁹⁹ Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, 12/89.

¹⁰⁰ Kâf 50/16.

¹⁰¹ Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, 12/89.

- ◆ Allah'ın Kullarına Yakın Olmasıyla İlgili Ayetlerin Mâtürîdî-Âlûsî Ekseninde Allah İnancı ve Kulluk Sorumluluğu Bağlamında Değerlendirilmesi

pençeleşen kişi konusunda ellerinden bir şey gelmemesini anımsatır tarzda Allah şöyle buyurmaktadır: “(O anda) biz ona sizden daha yakınız, ama göremezsiniz.”¹⁰² Ölmek üzere olan kişinin yanında bulunanlar belki ona kendilerinin en yakın olduğunu düşünecekler ama onun ölüm esnasında geçirdiği halleri en iyi bilen Allah aslında ona yanı başındakilerden daha yakındır. İnancı olmayan bir kişinin bunu anlaması elbette ki kolay değildir.

Mâtürîdî, bu ayette, ölmek üzere olan kişiye yakın olanın kim olduğuyla ilgili tartışmalara değinmiştir. Ona göre bazıları, bu ayette ölmek üzere olan kişiye yakın olanın Allah'ın melekleri ve elçileri olduğunu iddia etmişlerdir. “Biz” zamirinin kullanılmasını ise meleklerin ve elçilerin Allah'ın emriyle, O'nun hükmüne göre iş yapıyor olmalarına bağlamışlardır.¹⁰³

Mâtürîdî, ayeti izah ederken diğer bir hususa daha değinmiştir. Ona göre ayetten çıkarılabilecek bir başka anlam ölmek üzere olan kişinin, hatasını yanında bulunanlardan daha iyi anlamış olmasıdır. Çünkü artık hak ile batıl net bir şekilde ortaya çıkmıştır.¹⁰⁴ Allah'ın o kula yakın olmasını her şeyin artık net bir şekilde ortaya çıkması, insanı haktan uzaklaştıran bütün etkenlerin artık geçerliliğini yitirmesi bağlamında düşünüldüğünde bu anlamı çıkarmak mümkündür. Ama “biz” zamirinin kullanılması böyle bir anlamın tercih edilmesini güçleştirmektedir.

Âlûsî'ye gelince o, Mâtürîdî'nin aksine bu ayette ölen kişiye yakın olanın Allah olduğu kanaatindedir. Ona göre bu yakınlıktan kasıt ise bilgidir. Çünkü bir şey hakkında bilgi sahibi olma noktasında en güçlü etken ona yakın olmaktır. Ölen kişinin yanındakiler ancak gördükleri kadar bilgi sahibidirler. Onun tam bilgisine, hakikatine sahip değillerdir. Oysa Allah, onun durumunun tüm ayrıntılarını kusursuz bir şekilde bilmektedir.¹⁰⁵ Âlûsî'nin bu yorumundan Allah için mekânsal bir yakınlığın mümkün olmadığı görüşünü tercih ettiği sonucu çıkmaktadır. Allah, her an kulu ile beraberdir. Fakat bu, kul ile ilgili her şeyi her an takip ettiği ve onun tüm hallerine vakıf olduğu anlamına gelmektedir.

Sonuç

İnsanı yaratan Allah, onun varoluş sebebi olduğu için gerek yaratılması esnasında gerek hayat serüveninde gerekse kendisine kavuşma anı olan

¹⁰² Vâkıa 56/85.

¹⁰³ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 14/325.

¹⁰⁴ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 14/325.

¹⁰⁵ Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, 27/158.

ölümü esnasında kuluna en yakın konumda olacaktır. Bu yakınlığın ne anlama geldiği, fiziksel mi yoksa manevî bir yakınlık mı olduğu ise ulema nezdinde tartışma konusu olmuştur. Allah'ın fiziksel bakımdan kullarına yakın olduğu iddia edildiği zaman O'nun için bir cisimden söz etmek gerekecektir.

İnsanoğlu bizzat gördüğü nesnelere yola çıkarak değerlendirmeler yaptığı için Allah hakkında da görülen veya bir yer işgal eden varlıklara kıyaslama yapmak suretiyle yorum ameliyesi gerçekleştirmektedir. Oysa Allah'ın mekândan münezzehe olduğu, yaratmış olduğu kâinatın içinde olmasının gerekmediği ve yaratıcı için böyle bir zorunluluğun bulunmadığı, zaman zaman göz ardı edilmektedir. O'nu herhangi bir dar alana özellikle dünya gibi ya da orada yaşayan insan gibi bir varlığın alanına hapsedme; büyüklüğünü, yüceliğini ve yarattığı varlıklar gibi bir bedene sahip olmadığını düşünmek daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Kabul etmek gerekir ki insan, herhangi bir varlık hakkında değerlendirmede bulunurken onun şekli vardır ya da yoktur gibi bir yaklaşım sergilemektedir. Oysa bunun dışında dünyevî algımızla anlayamayacağımız üçüncü bir seçeneğin olması da mümkündür.

Mâtürîdî Allah'ın, kuluna yakın olmasını duaya icabet etmek, iyilik etmek, yardım etmek, destek olmak, korumak, muvaffak kılmak, onun gizli-açık bütün hallerini bilmek, hayata her an müdahil olmak, seçkin kulları arasına katmak, merhametiyle muamele etmek, nimet vermek, doğru yola ulaştırmak, kuşatıcı olmak, korku-endişe duyan müminlerin yanında olmak şeklinde yorumlamıştır. Diğer taraftan bunun bir yakınlıktan ziyade Allah'ın, kullarına göre yüksek bir konumda bulunması tarzında görüşlere de sahiptir. Bunun yanında kullara yakın olanın Allah değil O'nun melekleri ve diğer elçileri olduğuna dair tartışmalara da değinmiştir. Böylesi farklı yorumların ortaya çıkması biraz da konuyla ilgili ayetlerin bağlamından kaynaklanmaktadır.

Âlûsî ise bu yakınlığı gizli hiçbir şey kalmaksızın Allah'ın, kulu hakkında bilgi sahibi olması, kalplerde gizli olanları dahi bilmesi, kul kendisi dahi zaman zaman kalbine hükmedemiyorken Allah'ın onun kalbine hükmetmesi, gizli ya da açık olsun yapılan duaları duyması ve icabet etmesi, Allah'ın rahmetinin yakın olması, tövbe edenleri bağışlaması gibi farklı şekillerde izah etmiştir. Allah'ın zikredildiği kalbe ayrı bir önem vermesi ve "Allah'ın mescitleri" ifadesini dahi "kalp" olarak yorumlaması onun kulun Allah'a yakın olması noktasında kalbe verdiği önemin göstergesidir. Âlûsî'nin bu değerlendirmelerinde de konuyla ilgili ayetlerin bağlamının

- ◆ Allah'ın Kullarına Yakın Olmasıyla İlgili Ayetlerin Mâtürîdî-Âlûsî Ekseninde Allah İnancı ve Kulluk Sorumluluğu Bağlamında Değerlendirilmesi

etkili olduğu söylenebilir.

Görülen odur ki her iki müfessir de mekânsal bir yakınlıktan ziyade manevi yakınlıktan söz etmektedir. Onlar, Allah'ın kulun her halinden haberdar olması, onu yalnız bırakmayıp dünyevî ve uhrevî ihtiyaçlarının karşılanması gayesiyle kendisinden talepte bulunması durumunda buna icabet etmesi, kısaca kulun talebi doğrultusunda onun isteklerine cevap vermesi yönünde görüş beyan etmişlerdir.

Ortaya konan bu düşünceler Allah hakkında görüş beyan ederken her iki müfessirin de çok dikkatli davrandıklarını, mücessime veya müşebbihe gibi itikadî bir sapmaya yol açabilecek ifadelerden kaçındıklarını göstermektedir. Bunun yanında Allah'ın, kuluna yakın olmasını ona destek olmak, ihtiyaçlarını gidermek, zor zamanlarında yanında olmak şeklinde anlamaları bu noktada kulların sorumluluklarını artırmaktadır. Kendilerine bu kadar değer veren ve hiçbir zaman onları yalnız bırakmayan bir yaratıcıya karşı en azından bir vefa göstergesi olarak daha iyi bir kul olma çabası içerisine girmeleri sorumluluk sahibi bir varlıktan beklenen davranıştır.

Kaynakça

- Aköz, Hidayet. *Kur'an'da Allah-Kul İlişkisi*. Bursa: Seriiyye Yayınevi, 2000.
- Âlûsî, Şehabeddin Mahmûd. *Rûhu'l-Me'ânî i fî Tefsîri'l-Kur'ani'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*. 16 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütüb el-İlmiyye, 1415.
- Balaban, Rahmi. *İlim-Ahlak-İman*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 7. Basım, 1984.
- Bayram, Enver. "Kur'an'a Göre Allah-Âlem Münasebeti". *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi [Tokat İlmiyat Dergisi = Tokat Journal of Ilmiyat]* 1/1 (2013), 31-39.
- Bursevî, İsmail Hakkı. *Allah'a Yakın Olmak Varlık Mertebeleri ve İnsan-ı Kâmil*. İstanbul: Hayy Kitap, 2012.
- Curcânî, Seyyid Şerîf. *Kitâbu't-Ta'rifât*. Beyrut: Mektebetu Lubnân, 1985.
- Durmuş, İsmail - Pala, İskender. "İstiare". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 23/315-318. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Düzgün, Şaban Ali. *Allah Tabiat ve Tarih*. Ankara: Otto Yayınları, 2. Basım, 2017.
- Elik, Hasan. *İçimizdeki Allah*. İstanbul: İstanbul Bodur Kaleseramik Eğitim Sağlık ve Sosyal Yardım Vakfı Yayınları, 2007.
- Gengil, Veysel. "Mâtürîdî'nin Te'vilâtü'l-Kur'ân'da Bazı Tasavvufî Kavramlara Yaklaşımı = Al-Maturidi's Approach to Some Concepts of Sufism in Ta'wilatu'l-Qur'an". *Diyanet İlmi Dergi [Diyanet İşleri Reisliği Yıllığı]* 56/2 (2020), 309-334.
- Gölcük, Şerafeddin. *Kur'an ve İnsan*. Konya: Esra Yayınları, 1996.
- Gündüzalp, Selim. *Allah ve Aşk*. İstanbul: Zafer Yayınları, 2010.
- Hamidullah, Muhammed. *İslam'a Giriş*. trc. Cemal Aydın. Ankara: TDV Yayınları, 2006.
- İbn Hacer el- 'Askalânî. *Fethu'l-bârî şerhu Şahîhi'l-Buĥarî*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1959.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ'. *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-'azîm*. thk. Muştafa es-Seyyid Muhammed vd.. Kahire/Gize: Mu'essesetu Ķurtuba, Mektebetu'l-Evlâdi's-ŞeyĶ li't-Turâs, 2000.
- İsfahânî, RâĶıb. *el-Müfredât fî Ķarîbi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Mârife, 1426/2005.

- ◆ Allah'ın Kullarına Yakın Olmasıyla İlgili Ayetlerin Mâtürîdî-Âlûsî Ekseninde Allah İnancı ve Kulluk Sorumluluğu Bağlamında Değerlendirilmesi

- Karataş, Ali. "Çağdaş Tefsirde Mâtürîdî İzleri". *İmam Mâtürîdî ve Mâtürîdiyye Geleneği*. ed. Hülya Alper. 439-470. İstanbul: İFAV Yayınları, 2018.
- Kayacan, Murat. *Kur'an'da Allah*. İstanbul: Ekin Yayınları, 2. Basım, 2018.
- Kefevî, Ebû'l-Beğâ. *el-Kulliyât*. thk. Adnân Dervîş-Muhammed el-Mışrî. Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1998.
- Koçar, Musa. *Mâtürîdî'de Allah-Alem İlişkisi*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2004.
- Koşar, Uğur. *Allah De Ötesini Bırak*. İstanbul: Destek Yayınları, 2013.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr. *Kitâbü't-Tevhîd*. İstanbul: İSAM Yayınları, 14. Basım, 2019.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr. *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*. thk. Ahmet Vanlıoğlu. İstanbul: Mizan Yayınları, 2005.
- Muhâsibî, Ebû Abdillâh el-Hâris b. Esed. *Allah'a Dönüş*. Trc. Cemal Aydın. İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 2013.
- Özdemir, Ferudun. *Allah Büyük*. İstanbul: Az Yayıncılık, 2017.
- Râzî, Fahrüddîn. *Allah'ın Aşkınılığı*. Trc. İbrahim Coşkun. İstanbul: İz Yayıncılık, 3. Basım, 2014.
- Şehristânî, Tâcüddîn. *el-Milel ve'n-nihal*. thk. Elbir Nasrî Nadir. Beyrut: Dâru'l-Meşrik, 1986.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Çur'ân*. thk. 'Abdullâh b. 'Abdulmuhsin et-Turkî. Kahire: Dâru Hecr, 2001.
- Tirmizî, Hakim. *Allah'a Yakınlığın Dereceleri Nefsin Kötü Arzularını Nasıl Terk Ederiz?* Çev. Mehmet Zahit Tiryaki. İstanbul: Hayy Kitap, 2014.
- Topaloğlu, Bekir. *Allah İnancı*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2006.
- Yavuz, Salih Sabri-Sancar, Faruk (ed.). *İslam İnanç Esasları*. İstanbul: Lisans Yayıncılık, 2. Basım, 2020.
- Yazıcıoğlu, M. Sait. "Mâtürîdî Kelam Ekolünün İki Büyük Siması: Ebû Mansûr Mâtürîdî ve Ebu'l-Mu'in Nesefî". *İmam Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik*. ed. Sönmez Kutlu. 167-185. Ankara: Otto Yayınları, 7. Basım, 2017.
- Zeccâcî, Ebû'l-Kâsım. *İştikâku Esmâ'llâh*. thk. 'Abdulhuseyn el-Mubârek. Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1986.